

УДК 376.42

О.В. Гаяш
nizevych@gmail.com

**НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ Л.С. ВИГОТСЬКОГО ПРО ЗВ'ЯЗОК
НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ У КОРЕКЦІЙНІЙ
ПСИХОПЕДАГОГІЦІ СЬОГОДЕННЯ**

Відомості про автора: Гаяш Оксана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, методист кабінету дошкільної, початкової та інклюзивної освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, Ужгород, Україна, Email: nizevych@gmail.com

Contact: Hayash Oksana Volodymyrivna, PhD, methodologist of the department of pre-school, elementary and inclusive education in Zakarpattia INSET Institute, Uzhhorod, Ukraine, Email: nizevych@gmail.com

Гаяш О.В. Наукова концепція Л.С. Виготського про зв'язок навчання і розвитку та її втілення у корекційній психопедагогіці сьогодення. Аналіз літературних джерел дозволяє показати актуальність концепції про співвідношення навчання та розвитку, розробленої Л.С. Виготським для роботи з розумово відсталими дітьми. Розкрито важливість наукових досягнень ученого про «зону найближчого розвитку», як основи для раціонального педагогічного впливу на дитину з інтелектуальними порушеннями. Обґрунтовано найголовніше досягнення Л.С. Виготського про можливості та доцільності навчання, яке орієнтоване на природну пристрасть дитини до розвитку.

Ключові слова: діти з інтелектуальними порушеннями, проблема навчання і розвитку, зона найближчого розвитку.

Гаяш О.В. Научная концепция Л. С. Выготского о связи обучения и развития, ее осуществления в современной коррекционной психопедагогике. Анализ литературы позволяет показать актуальность концепции о соотношении обучения и развития, разработанной Л. С. Выготским в работе с умственно отсталыми детьми. Показана важность научных достижений ученого о «зоне ближайшего развития», в качестве основы для рационального педагогического воздействия на ребенка с ограниченными умственными возможностями. Обоснованно наиболее важное достижение Л.С. Выготского о возможности и целесообразности обучения, которое сосредоточено на природной страсти ребенка к развитию.

Ключевые слова: дети с интеллектуальными нарушениями, проблема обучения и развития, зона ближайшего развития.

Hayash O.V. Scientific concept by L.S.Vyhotskyi about the relation between education and development and its implementation in modern corrective psychology and pedagogy. At the present stage a special place in the system of special education takes the teachings of L.S. Vygotsky about the value of learning and intellectual development of children with impaired intellect.

In the article the problem of development, training and education of children with disabilities, based on the labour defektologični L. Vygotsky.

The importance of scientific researches about “the area of the closest development” which is the basis for the rational pedagogical influence on a child with mental disabilities is shown in the article. The main achievement of L.S.Vyhotskyi about the possibility and expediency of education which is aimed at child’s natural passion for development is proved. Learning that involves only the assimilation of knowledge, abilities and skills is not sufficient for development. L.S.Vyhotskyi links the development of "true assimilation", when the student independently uses the obtained knowledge in practice.

In the writings of Lev Semenovich Vygotsky we find understanding problems of corrective and developing influence on a child with impaired intellectual development in the course of her training and approaches to its solution; place of activity and practical intelligence in the development of this category of children; korekciynih understanding of the capabilities and features of the methods, content, forms of training and education of the mentally retarded.

The analysis of literature lets us show the topicality of the concept of correlation between education and development which was created by L.S.Vyhotskyi for working with mentally disabled children.

Conducted by L.S. Vigots'kim research and theoretical developments in the field of problems of learning and intellectual development remain high quality second to none by this time and is fundamental for the utilization of psihopedagogiki, inclusive education.

Key words: children with mental disabilities, the problem of education and development, the area of the closest development

Постановка проблеми. На сьогоднішній день відбувається інтенсивне реформування всієї системи спеціальної освіти. Удосконалюється зміст освіти, впроваджуються оновлені методики всебічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, розробляються нові засади корекції та компенсації вад розвитку, нові освітні технології. Тому на сучасному етапі особливе місце в системі спеціальної освіти займає вчення Л.С. Виготського про співвідношення навчання та розумового розвитку дітей з порушеннями інтелекту.

Актуальність і значущість цього питання є дуже важливим, оскільки соціально-педагогічна підтримка і реабілітація дітей з інтелектуальними порушеннями, створення умов для їхньої успішної соціальної та психофізіологічної адаптації, розвиток їхньої життєвої компетентності є принциповою ознакою демократичної освіти і суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї Л.С. Виготського про шляхи розвитку спеціального виховання й навчання дітей з особливими потребами одержали подальший розвиток у теорії й практиці вітчизняної та зарубіжної дефектології (М.Д. Ярмаченко, Р.М. Боскіс, Н.Ф. Засенко, В.В.Засенко, С.О. Зиков, Т.С. Зикова, І.П. Колесник, Ж.І. Шиф, І. Г. Єременко, В.І. Бондар, В.М. Синьов, К.М. Турчинська, В.Є.Турчинська та ін.).

Мета статті: висвітлити результати узагальнення й аналізу наукового вчення Л.С.Виготського про зв'язок навчання та розвитку для роботи з розумово відсталими дітьми.

Методи дослідження: аналіз літератури.

Виклад основного матеріалу. Одним із аспектів інклюзивної освіти є забезпечення ефективності навчання учнів з інтелектуальними

порушеннями в загальноосвітньому закладі I-II ступеня. При цьому увага зосереджується на соціалізації дітей цієї категорії та якості навчання в середовищі здорових однолітків. Пріоритетними напрямками роботи є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини з інтелектуальними порушеннями, з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя. Основною метою інклюзивної освіти є досягнення якісних змін в особистісному розвитку дітей цієї категорії.

Вчення Л.С. Виготського щодо освіти дітей з порушеннями інтелекту не втратили актуальності, а навпаки, набули нової трансформації в ідеях інклюзивної освіти.

Ми повинні, по-перше, зрозуміти відношення, яке існує між навчанням та розвитком взагалі, і які ті специфічні особливості цього відношення для розумово відсталих школярів.

Розглянемо проблему розвитку, навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, опираючись на дефектологічні праці Л.Виготського.

Поняття «навчання» з позиції дидактики означає взаємодію викладання і учіння. Таке розуміння передбачає, що зміст освіти (зміст навчального матеріалу) як компонент процесу навчання, є одночасно засобом викладання і об'єктом засвоєння. Тому питання про співвідношення навчання і розвитку є фактично питанням про те, який зміст і за яких умов впливає на розвиток дітей з порушеннями інтелекту.

Найголовнішим досягненням Л.С. Виготського вважається обґрунтування можливості та доцільності навчання, яке орієнтоване на природну прихильність дитини до розвитку. Спираючись на вивчення розвитку дитини, вчений дійшов до аналізу того, як цей розвиток співвідноситься з навчанням. Виготський був переконаний, що навчання є двигуном психічного розвитку. Ці два поняття (розвиток та навчання) за Виготським мають різний зміст. Так розвиток є не що інше, як процес формування особистості з обов'язковим поступовим накопиченням нових якостей, характерних для людини. Навчання ж – внутрішня необхідність в процесі розвитку дитини не природних, а історичних особливостей людини.

Вчений стверджував, що навчання в поєднанні з розвитком повинно весь час перебувати на рівень вище, а дитина під час цього процесу потребує постійної підтримки дорослого, оскільки осмислено копіюючи дії дорослого дитина розвивається. Продуктивність навчання та виховання школяра гарантується тільки тісною співпрацею з педагогом, крім того, у цій співпраці як педагог, так і учень мають проявляти однакову активність, що дозволить активізувати творчі сили дитини в повному обсязі.

Навчання, що передбачає лише засвоєння знань, умінь і навичок, є недостатнім для розвитку. Л.С. Виготський пов'язує розвиток з «дійсним засвоєнням», коли учень самостійно застосовує здобуті знання у

практичній діяльності.

Найбільш визначною та поширеною концепцією в педагогіці стало визначення Л.С.Виготським «зони найближчого розвитку» – це процеси розвитку, здійснювані дитиною в умовах співробітництва з дорослими, під їх керівництвом, при їх допомозі і поки що недоступні для дитини в самостійній діяльності. Смісл цього поняття полягає в тому, що на кожному етапі свого розвитку дитина може розв'язувати певне коло проблем лише під керівництвом дорослих або спільно з більш розвинутими дітьми. Потім ці завдання і дії вона буде виконувати самостійно, але здатність до цього виникає внаслідок спільних дій у процесі навчання, актуальний зміст, форми і методи якого зібрані саме у «зоні найближчого розвитку».

Учений стверджував, що навчання повинно більше орієнтуватися на функції дитини, які ще повністю не сформовані, тобто «зону найближчого розвитку», ніж на вже пройдені етапи розвитку, оскільки вони є нижчим рівнем навчання. Тільки орієнтуючись на «зону найближчого розвитку», яка є критерієм розумового розвитку дитини, показником індивідуальних відмінностей дітей, навчання веде розвиток вперед, оскільки те, що знаходиться в цій «зоні» удосконалюється та переходить на рівень актуального розвитку в наступній віковій фазі.

Безперечним висновком є те, що дитину потрібно навчати не тому, що вона здатна освоїти сама, а тому, чого поки ще не вміє, але в змозі освоїти з допомогою вчителя.

Своєчасне виявлення «зони найближчого розвитку» дозволяє визначити наскільки дитина готова перейти до наступного рівня навчання, оскільки кожна дитина має свої особливості відносно цього.

Учень може розв'язати задачу абсолютно самостійно, але може потребувати для вирішення завдання певної допомоги: навідних питань, вказівок, керівництва або співпраці. Досліджуючи те, що учень може виконати самостійно, ми визначаємо розвиток сьогоднішнього дня, а досліджуючи те, що дитина здатна виконати у співпраці, ми визначаємо розвиток завтрашнього дня. Отже, «зона найближчого розвитку» – це ті знання та уміння дитини, які будуть сформовані в неї найближчим часом. Важливим для школи є «не те, що дитина навчилася, а те що вона може навчитися». Інструменти для визначення того, «чому має навчитися дитина» знаходяться у руках педагога.

Хоча навчання і пов'язане безпосередньо з перебігом дитячого розвитку, однак вони ніколи не здійснюються рівномірно і паралельно один одному. Розвиток дитини ніколи не йде тінню за шкільним навчанням. Між процесами розвитку і навчання складаються складні динамічні залежності.

Ряд досліджень, проведених Л.С. Виготським і його співробітниками (по навчанню дітей читанню, письму, граматиці, арифметиці), привели його до висновку, що, хоча між навчанням і розвитком існують досить складні взаємовідносини, без сумніву 1)

навчання повинно завжди йти попереду розвитку; 2) навчання сприяє і залежить від розвитку, завжди веде за собою розвиток, спираючись на його досягнення.

Для того, щоб створити «зону найближчого розвитку» та зародити процеси внутрішнього розвитку особистості необхідно побудувати відповідну навчальну діяльність. Ці ідеї вченого заклали фундамент концепції навчання, в якому дитина розглядається не як об'єкт навчальних дій вчителя, а як суб'єкт навчання, що самозмінюється. Мета такого навчання в тому, щоб забезпечити кожному учневі умови для його розвитку. Навчання і виховання є розвиваючим для розумово відсталих дітей тоді, коли воно відповідає можливостям дитини, але орієнтується не на її сьогоднішні, а на її завтрашні можливості. Інакше завдання для дитини будуть занадто легкі або занадто складні.

Розвиткові учнів з порушеннями інтелекту сприяє лише таке навчання, в якому значне місце надається самостійній роботі учнів і методам навчання, що враховують як зміст, так і операції з ним. Так, засвоєння знань, побудованих у вигляді висновку, повинно бути спрямоване не лише на інформацію, закладену в цих знаннях, а й на ті її розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування тощо), які важливі для засвоєння структури цих знань. Розкриття учителем структури знань створює у розумово відсталих учнів орієнтовну основу дій, а неодноразове відтворення висновку формує у них узагальнене уміння і готовність до самостійного його застосування. Так само учень засвоює і узагальнення, систематизацію та інші розумові дії. Аналогічним шляхом здійснюється навчання творчій діяльності, її пізнавальним структурам. Для цього використовується зміст навчального матеріалу, визначений програмою, а в разі необхідності – спеціально побудовані навчальні завдання.

Ідея «зони найближчого розвитку» і запропоновані прийоми її вивчення дозволили Л.С. Виготському ввести динамічний принцип у вивченні розумового розвитку дитини і оціненні можливостей її розвитку, а це дозволило вирішити ще одне важливе завдання – дати наукові основи для раціонального педагогічного впливу на дитину з інтелектуальними порушеннями. Усвідомлюючи, які операції розумово відстала дитина може виконувати за допомогою дорослого, тобто, які можливості знаходяться в «зоні найближчого розвитку», вчитель може не лише передбачати подальший психічний розвиток свого учня, але й впливати на цей розвиток, керувати ним. Феномен «зони найближчого розвитку» свідчить про провідну роль навчання в розумовому розвитку дітей. Тому, «педагогіка повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку», – писав Л.С.Виготський. Тоді воно пробуджує і викликає до життя багато інших функцій, що лежать в «зоні найближчого розвитку» [1].

Навчання впливає на розвиток школярів і своєю організацією. Воно є формою їх колективного життя, спілкування з учителем і один з

одним. У класному колективі складаються певні взаємовідносини (співробітництва при виконанні навчальних та інших завдань, взаємодопомоги та ін.; у ньому формується громадська думка, підтримуються одні тенденції в учінні і поведінці учнів і засуджуються інші, утворюються малі групи, які так чи інакше впливають на розвиток школяра). Через класний колектив школярі включаються в різні види позакласної та позашкільної діяльності (ігрової, художньої, трудової та ін.), у виконання доступних їм суспільно-корисних доручень, які з'єднують їх навчання з життям суспільства, що також є важливим для формування їх моральної свідомості. Від того, як використовуються всі ці фактори в умовах спеціального, інклюзивного навчання, залежить виховна ефективність навчання, його роль у всебічному розвитку учнів з порушеннями інтелекту.

Педагогічна практика показує, що навчання залежить від індивідуальних відмінностей в набуваності учнів з інтелектуальними порушеннями. На кожному етапі навчання спостерігаються відмінності в темпі, якості засвоєння шкільного матеріалу, у виробленні необхідних для нього дій, операцій, узагальнених прийомів розумової діяльності, у перенесенні їх на виконання нових навчальних і практичних завдань. Внаслідок цього подібне за своїм змістом і методами навчання робить неоднаковий внесок у розвиток різних учнів. А тому диференційований та індивідуальний підхід в інклюзивному навчанні у відповідності зі схильностями, здібностями учнів необхідні для того, щоб підвищити вплив навчальної діяльності на розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями.

У працях Льва Семеновича Виготського ми знаходимо розуміння проблеми корекційно-розвивального впливу на дитину з порушеннями інтелектуального розвитку у процесі її навчання та підходів до її розв'язання; місце діяльності та практичного інтелекту у розвитку даної категорії дітей; розуміння корекційних можливостей та особливостей методики, змісту, форм навчання й виховання розумово відсталих.

Л. Виготський звертає увагу, що «... дефективна дитина являє собою якісно відмінний, своєрідний тип розвитку. Особистість бідної на розум дитини є щось якісно інше, ніж просто сума недорозвинених функцій та властивостей». У зв'язку з цим «... дитина, розвиток якої ускладнено дефектом, не є менш розвиненою, ніж її нормальні однолітки, а є інакше розвиненою» [1, с 123]. На його думку, саме такий гуманістичний підхід до особистості аномальної дитини має стати основою розвитку навчання і виховання в спеціальному навчальному закладі, в умовах інклюзивної освіти.

Визначивши особистісні особливості дитини, необхідно виробити максимально можливу корекцію психіки дитини.

Корекційна робота з розумово відсталими дітьми повинна бути направлена на пошук «зони найближчого розвитку» кожної дитини. Завдання корекційної роботи можуть бути правильно поставлені тільки

на основі комплексної і ретельної діагностики та оцінки найближчого імовірного прогнозу розвитку, виходячи з поняття «зона найближчого розвитку». Відображаючи область ще не дозрілих, але вже дозріваючих процесів, зона найближчого розвитку дає уявлення про внутрішній стан, потенційні можливості розвитку і на цій основі дозволяє зробити науково обгрунтований прогноз і практичні рекомендації [1].

Виготський пропонував вийти за межі примирення з недоліком і визначив головне педагогічне правило навчання, а саме – не пристосовувати навчання до недоліку, а стати над ним, перемогти його. Л.Виготський закликає педагогів не лише враховувати дефекти дитини, а й боротися з ними, долати їх. І саме тому що розумово відстала дитина з великими труднощами приходять до абстрактного мислення, педагоги, які працюють з дитиною з порушеннями інтелекту всіма можливостями та засобами мають розвивати й формувати в неї основи саме цього виду мислення. Створюючи для розумово відсталої дитини проблемну ситуацію і підстібаючи її до вибору шляхів її вирішення, дорослі таким чином стимулюють її розвиток.

Дуже важливою для нас є думка Л.С. Виготського про те, що розвиток у розумово відсталої дитини вищих форм поведінки здійснюється під натиском потреби: якщо у дитини немає потреби подумати – вона ніколи не подумає. Важливо, щоб спеціально створені педагогом труднощі змушували дитину виправити свою поведінку, подумати, перш ніж діяти, визнати її [1].

Особливу увагу надавав вчений **розвитку мислення**, думки, творчості, як природніх людських процесів. «Дитину треба вчити думати» – писав він. «Для нас набагато важливіше навчити дитину їсти, ніж нагодувати її сьогодні. Так і в навчанні – набагато важливіше навчити розумово відсталу дитину мислити, ніж повідомити їй ті чи інші знання» [1]. На думку Л.С. Виготського, для цього не потрібно спрощення навчального матеріалу, навпаки, варто створювати певні труднощі, які будуть сприяти розвитку мислення. «Мислення завжди виникає з подолання труднощів». Іншими словами, «у дитини має бути певного роду труднощі і засоби для подолання чи вирішення їх. Тоді учень бере на себе роль дослідника, встановлює істину і, найголовніше відповідає на запитання: «для чого я думаю?». Методи, які використовує вчитель у школі мають «організувати та спрямовувати» розумово відсталого учня, а не «озброювати» його знаннями.

Вчений вважав, що розвиток вищих психічних функцій у дітей з інтелектуальними порушеннями можливий лише на шляхах їхнього культурного розвитку, байдуже, чи піде культурний розвиток по лінії оволодіння зовнішніми засобами культури, такими як мова, письмо, арифметика, чи по лінії внутрішнього вдосконалення самих психічних функцій, тобто вироблення уваги, логічної пам'яті, опосередкованого мислення, утворення понять і т. д. Культурний розвиток є основна сфера, де можлива компенсація недостатності. Там, де не є можливим

органічний розвиток, безмежно відкритим є шлях культурного розвитку. Це означає оволодіння досвідом використання надбань народної мудрості, способів комунікації і спілкування, які підтягують розумово відсталу дорослу дитину до віднайдення ефективних і оптимальних прийомів роботи на власне виживання і реалізацію потенційних можливостей в інтересах суспільства; соціалізацію, навчання і виховання з метою формування і розвитку позитивно соціалізованої особистості; її духовний розвиток і самовдосконалення [1; 3].

Висновки. Справжня школа має стати школою діяльності, в якій формуються здібності дитини з порушеннями інтелекту, розвиваються її фізичні та духовні сили. В діяльності лежить таємниця навчання, інтересу та уваги.

Опанування нових знань і вмінь, формування здібностей відбувається в процесі активної участі розумово відсталого дитини в різних видах діяльності (пізнавальній, предметній, ігровій, трудовій, навчальній та у спілкуванні), розвиток яких забезпечує і корегує дорослий. І завдяки здійсненню такої діяльності, поєднуючи біологічні та соціальні чинники, можна максимально наблизити адаптацію в суспільно-громадське життя дітей з інтелектуальними порушеннями.

Проведені Л.С. Виготським дослідження і теоретичні розробки в галузі проблеми навчання і розумового розвитку залишаються якісно неперевершеними до цього часу і є основоположними для корекційної психопедагогіки, інклюзивної освіти. Однак, це не означає, що немає необхідності у подальших пошуках, у новому погляді на деякі порушені ним проблеми, у визначенні перспективних дослідницьких пріоритетів.

Список використаних джерел

1. **Выготский Л.С.** Основы дефектологии / Собр. соч. – Т. 5. / Под. ред. Т.А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
2. **Хохліна О.П.** Виготський Л.С. про розвиток розумово відсталих дітей / О.П. Хохліна // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2 (15). – С. 186-193.
3. **Лифанова Т.М.** Выготский Л.С. Проблемы дефектологии / Т.М. Лифанова / Жизнь и творчество Л.С. Выготского: сб. – М., 1995. – С. 7-18.

References

1. **Vygotskij L.S.** Osnovy defektologii / Sobr. soch. – Т. 5. / Pod. red. Т.А. Vlasovoj. – М. : Pedagogika, 1983. – 368 s.
2. **Hohlina O.P.** Vigots'kij L.S. pro rozvitok rozumovo vidstalih ditej / O.P. Hohlina // Pedagogika i psihologija. – 1997. – № 2 (15). – S. 186-193.
3. **Lifanova T.M.** Vygotskij L.S. Problemy defektologii / T.M. Lifanova / Zhizn' i tvorchestvo L.S. Vygotskogo: sb. – М., 1995. – S. 7-18.

Received 19.01.2016

Reviewed 26.02.2016

Accepted 28.03.2016